

Георгій Агарков як морфолог та дослідник морських ссавців

Ігор Загороднюк

Національний науково-природничий музей НАН України (Київ)
e-mail: zoozag@ukr.net; orcid: 0000-0002-0523-133X

ZAGORODNIUK, I. Georgiy Agarkov as a morphologist and researcher of marine mammals. — An essay on one of the most productive morphologist and researcher of the nervous system of mammals, especially fond of studying dolphins. From 1965 until his death in 1988, Georgiy Borysovych had worked at the Institute of Zoology of the UkrSSR Academy of Sciences, where he was head of the Department of Functional Morphology of Aquatic Animals and Hydrobionics. During this period, the researcher had prepared a number of first-class specialists—candidates and doctors of biological sciences, as well as a series of monographs on various aspects of dolphin morphology, including the morphology of the nervous system of dolphins, comparative morphology of cranial nerves, functional morphology of the endocrine glands of marine mammals and more.

Біографічні деталі

Агарков Георгій Борисович народився 14.04.1922 в м. Києві. Закінчив Київський медичний інститут (1949), де після навчання залишився працювати протягом 16 років (1949–1965 рр.), спочатку викладачем, а згодом професором кафедри анатомії. 1964 р. захистив докторську дисертацію (мед. науки), після чого перейшов до Інституту зоології АН УРСР (ІЗАН), де й працював наступні 23 роки (1965–1988) на посаді ст. н. сп., у т. ч. протягом 1969–1988 рр. — завідувачем відділу функціональної морфології водних тварин та гідробіоніки ІЗАН; 1972 р. отримав звання професора.

Георгій Борисович був натхненним співробітником і виразним лідером як у формуванні й розвитку наукових тем, так і зборі й препаруванні первинного матеріалу. Завжди був причетний до організації й проведення експедицій. Помер під час експедиції, в Мурманську, 29.09.1988. Похований на Байковому цвинтарі в Києві.

Рис. 1. Георгій Борисович Агарков. Фото з ЕСУ (Головащенко 2001), до 1988.

Ключові доробки в галузі теріології

Всі дослідження Г. Б. Агаркова тісно пов'язані з морфологією дельфінів. За ЕСУ, «Автор праць, присвячених проблемам морфології і гідробіоніки, філософським питанням природознавства» (Головащенко 2001)¹.

Георгій Борисович практикував викладення результатів своїх досліджень у фахових виданнях, зокрема, стосовно морфології нервової системи китоподібних та питань їхньої еволюції (напр.: Агарков *et al.* 1975; Агарков & Хоменко 1984), проте основним і найбільш примітним напрямком представлення результатів стала підготовка монографій, як власних, так і колективних.

Серед таких праць дослідника (всі рос.) — «Нервовий апарат надниркових залоз» (Агарков 1964), «Морфологія дельфінів» (Агарков *et al.* 1974), «Функціональна морфологія китоподібних» (Агарков *et al.* 1979), «Еволюція та адаптація нервового апарату надниркових залоз хребетних» (Агарков 1985), «Морфо-функціональні аспекти церебральної системи прийняття рішення у хребетних» (Агарков 1986), «Функціональна морфологія ендокринних залоз морських ссавців» (Агарков *et al.* 1987).

Серед співавторів цих праць — Валерій Хаджинський (1974, 1979), Борис Хоменко (1974, 1979, 1987), Олександр Мангер (1979), Олександр Вронський (1979), Ольга Нечаєва (1987) та ін. Працював і по закритих темах в Севастополі, вивчаючи поведінку та систему прийняття рішень у дельфінів.

Починаючи з приходу науковця до ІЗАН у 1965 р., він був керівником багатьох наукових тем та дисертаційних досліджень, надто пов'язаних з дослідженнями нервової системи ссавців. Це стосувалося як планових (бюджетних) наукових тем відділу функціональної морфології, так і дисертацій його учнів. Серед них — аспірантські теми Миколи Ільєнка (іннервація суглобів), Михайла Ковтуна (іннервація мускулатури кінцівок), Бориса Хоменка (черепно-мозкові нерви) та інші, захищені протягом 1965–1969 рр.

Рис. 2. Палітурки двох найвідоміших монографій Г. Агаркова — «Морфологія дельфінів» (Агарков *et al.* 1974) та «Функціональна морфологія китоподібних» (Агарков 1979).

¹ Автора особливо захопила фраза щодо «філософських питань природознавства», проте подібних праць Георгія Борисовича знайти не вдалося.

Чесноти, захоплення, суспільна робота, відзнаки

Георгій Борисович є автором низки винаходів у галузі медицини, зокрема, хірургічних методів прокладання комунікацій у тілі тварин (вікіпедія).

Під час II Світової війни був гвардії лейтенантом медслужби, призов до лав РСЧА з 11.1940 р. в м. Києві, служив у 33 гвардійській стрілецькій дивізії, фельдшером 45 окремої гвардійської роти зв'язку. Серед його нагород — Орден Червоної зірки (24.05.1944) та згодом як відзнака ветерану війни — Орден Вітчизняної війни II ступеня (06.04.1985).

Його особливістю були висока і виразно позитивна емоційність і те, що він завжди пережив за співробітників і горою стояв за них.

Пам'яті науковця присвячено нарис в ЕСУ (Головащенко 2001). Стаття, на жаль, дуже формальна і надто лаконічна, як і нарис у вікіпедії.

Література

- Агарков, Г. Б. 1964. *Нервный аппарат надпочечных желез*. Медицина, Москва, 1–191.
- Агарков, Г. Б., Б. Г. Хоменко, В. Г. Хаджинский. 1974. *Морфология дельфинов*. Ин-т зоологии АН УССР. Наукова думка, Киев, 1–168.
- Агарков, Г. Б., В. Б. Слезин, Б. Г. Хоменко. 1975. Морфологические особенности нервной системы китообразных. *Вестник зоологии*, № 4: 20–31.
- Агарков, Г. Б., Б. Г. Хоменко, А. П. Мангер, В. Г. Хаджинский, А. А. Вронский. 1979. *Функциональная морфология китообразных*. Ин-т зоологии АН УССР. Наукова думка, Киев, 1–224.
- Агарков, Г. Б., Б. Г. Хоменко. 1984. Сравнительная морфология черепно-мозговых нервов и проблема происхождения китообразных. *Зоологический журнал*, 63 (5): 760–766.
- Агарков, Г. Б. 1985. *Эволюция и адаптация нервного аппарата надпочечных желез позвоночных*. Наукова думка, Киев, 1–136.
- Агарков, Г. Б. 1986. *Морфофункциональные аспекты церебральной системы принятия решения у позвоночных*. Ин-т зоологии АН УССР. Наукова думка, Киев, 1–124.
- Агарков, Г. Б., О. В. Нечаева, Б. Г. Хоменко. 1987. *Функциональная морфология эндокринных желез морских млекопитающих*. Под ред. Г. Б. Агаркова. Ин-т зоологии АН УССР. Наукова думка, Киев, 1–117.
- Головащенко, М. І. 2001. Агарков Георгій Борисович. *Енциклопедія Сучасної України: онлайн*. Ред. І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, Київ. url: <https://bit.ly/3wlZwLt>

ЗАГОРОДНЮК, І. Георгій Агарков як морфолог та дослідник морських ссавців. — Нарис про одного з найпродуктивніших теріологів-морфологів, дослідника нервової системи ссавців, особливо захопленого вивченням дельфінів. Георгій Борисович з 1965 р. до смерті у 1988 р. працював у Інституті зоології АН УРСР, де керував відділом функціональної морфології водних тварин та гідробіоніки. За цей період дослідник підготував низку першокласних фахівців — кандидатів і докторів біологічних наук, а також серію монографій, присвячених різним аспектам морфології дельфінів. Такими напрямками були: морфологія нервової системи дельфінів, порівняльна морфологія черепно-мозкових нервів, функціональна морфологія ендокринних залоз морських ссавців тощо.